

Jaké to bylo kdysi, aneb doba nedávná, přesto zapomenutá.

Sabina P.

Identifikace pamětníka: Josef T., narozen 1956 v Jihlavě, do roku 1984 žil v Uničově, kde vystudoval střední průmyslovou elektrotechnickou. Po studiích odešel do Prahy, kde pracoval a pracuje dodnes jako technik energetiky.

Zaměstnání, výdělek, kariéra?

Naše země měla dlouholetou tradici v průmyslové výrobě. Proto Sovětský svaz vytvářel poptávku po průmyslové výrobě. Pro nás to byla nevýhodná obchodní politika, která nedovolovala podnikům náležitý rozvoj. Takzvaný těžký průmysl spotřebovával kvalitní černé uhlí, byl nutný dovoz železné rudy pro výrobu surového železa. Následné zpracování vyžadovalo ohromné množství elektrické energie vyráběné především spalováním hnědého uhlí. Část naší výroby bylo třeba použít pro rozvoj průmyslu a další část exportovaná za uměle vytvářené ceny nedovolovala průmyslu technologický rozvoj. Továrny vyráběly výrobky v kvalitě zaostávající za světem, takže jejich vývoz byl možný zase jen na málo náročný trh našich politických spojenců.

Poptávka však převyšovala schopnost průmyslu vyrábět, byl všeobecný nedostatek pracovních sil, takže i ženy byly uvolňovány pro práci v továrnách a o děti pečovaly jesle a školky.

Kariéra v té zprůměrované společnosti nebyla jednoduchá. Pro postup na vyšší pracovní pozice ještě pořád více rozhodovalo členství v komunistické straně, než vzdělání a schopnosti. Došlo k posunu oproti dřívějšímu, přece jenom určité vzdělání bylo nutné pro vyšší pracovní zařazení, dělničtí ředitelé se stali minulostí.

Opravdu schopní lidé se občas dokázali prosadit, bylo to zřejmě tak náročné, že většina dobrých nápadů zapadla, případně nebyly patentovány a následně byly využity jinde. Napadají mne kontaktní čočky, princip mikrovlnného ohřevu a Semtex.

Zaostával lehký průmysl, například koncepce automobilu s motorem vzadu vydržela ve výrobě přes dvacet let. Někdy i konkurence schopný výrobek nedostal šanci. Náš výrobce autobusů Karosa Vysoké Mýto vyvinul kloubový autobus pro MHD. Ten však bez bližšího vysvětlení nebyl schválen do výroby a místo něj se dovážely autobusy z Maďarska,

přezdívané čabajka. Nebyly vhodné pro provoz v kopcovitém terénu, v zimě zůstávaly pod kopcem a čekaly na vysvobození posypovými vozy. Spotřební elektronika také nebyla schopná světového srovnání, možná gramofony dosáhly průměrné úrovně, proto v kombinaci s nízkou cenou byly prodejné i mimo náš uzavřený svět.

Zemědělství postupně zvyšovalo výkony, vlivem průmyslových technologií uvolňovalo pracující pro průmysl a dokázalo v hlavních položkách zabezpečit spotřebu země. Byly velké rozdíly mezi průmyslovými oblastmi, preferováno bylo Ostravsko, Mostecko, Kladensko a Praha. Ostatní části republiky byly ve spotřebě omezovány a venkov byl odkázán z větší části na samozásobení.

Cestování, volný čas, kultura, sport.

Náš svět byl omezen na takzvaný socialistický tábor. Zde nebylo třeba pasu, cestovalo se na tzv. doložku. Kdo chtěl mimo tuto oblast, musel nejprve získat devizový příslib, na jehož základě mohl získat cizí měnu. Úřady nemusely cestování povolit, většinou nebylo možno, aby cestovala celá rodina. To byla snaha našich úřadů zabránit lidem v emigraci. Byla však jedna cestička dostat se pryč z republiky, a ta vedla přes Jugoslávii. Pokud někdo republiku opustil, musel počítat s propadnutím majetku a jeho příbuzní mohli mít potíže.

Velkou změnou pro trávení volného času bylo postupné a opatrné zavádění volných sobot. Nejprve každá druhá, později skoro všechny. Lidé získali ucelenější volno, ze svého většinou kolektivního bydlení se začali přesouvat koncem týdne do chat a chalup. Postupem času však rekreační oblasti začaly koncentrací připomínat paneláky naležato.

Kultura, jako všechny oblasti, byla pod kontrolu. U umělců se předpokládala loajalita k režimu. Bez toho ani dobrý a populární umělec neměl šanci dostat se do televize, filmu, estrády. Jak byl jednou vyřazen, těžce se dostával zpět na výsluní, většinou za skutky, které byly hodné opovržení. Kdo nebyl ochoten plivnout na sebe a hlavně kolem sebe, zůstal mimo, většinou ani nevěděl proč. Jen namátkou Marta Kubišová, Rudolf Hrušínský a dlouhá řada dalších. Někteří aktivní udavači přešli přes pomyslné mrtvolky svých kolegů a ani čas tyto křivdy nesrovnal. Za všechny Jarek Nohavica – udavač z Těšína a jeho oběti Hutka a Třešňák, dnes je nikdo nezná.

Velký vliv na lidi měly filmy promítané v kinech. V nich běžela všehochuť filmů, ovšem divák už věděl, kdy kino navštívit. Ignoroval sovětské filmy, které však musely být distribuovány v určitém objemu a vyrazil, až se objevila Angelika, či jiný film ze západu a vůbec mu nevadilo, že noviny Rudé Právo varovaly před pokleslou buržoazní kulturou. Občas

se do distribuce dostal film špičkové úrovně, např. Kramerová versus Kramer. Některé filmy byly zakoupeny, nedostaly se do běžné distribuce, ale buď do Filmového klubu, který měl promítat filmy pro náročnější diváky, anebo, což je kuriozita, ty nejpokleslejší si promítali čelní představitelé, asi pro výstrahu.

Domácí tvorba buď vycházela ze zadání, např. zpracování historie, současní pracující, život mládeže apod. a pak to byla nepředstavitelná nuda, případně někteří tvůrci točili komedie, které nebyly odrazem současnosti, i když některé momenty tu skutečnost všeobecně známou dokázaly využít. Když v historické komedii sluha zimomřivému panstvu připomene, že se topí až od patnáctého října, což bylo všem známé, byť nesmyslné nařízení, kino spadlo smíchem.

Tvůrci, kteří chtěli pracovat na slušné úrovni a nechtěli se podřizovat kontrole, točili pohádky. To nebyla tak sledovaná oblast, občas se tam uplatnili i umělci, kteří by v jiných filmech neměli šanci.

Štafetu vlivu na občany postupně začala přebírat televize. K jednomu programu přibyl druhý, postupně i barva a vliv byl takový, že v době vysílání některých programů to venku vypadalo jako při zákazu vycházení. Druhý den se od rána na všech pracovištích přednostně řešil problém hrdinů z televize. Ohromný vliv měly seriály scénáristy Dietla. Jeho hrdinům lidé odpustili i členství v komunistické straně.

Divadla byla ve stejné pozici jako tvůrci filmů. Občas musela dát něco ze sovětské tvorby, někdy to nahradila ruskou klasikou, on to dozor nad správnou linií ani nepoznal, kdežto diváci ano. Pak byly vděčné komedie, tam šlo občas nenápadně poukázat na nepříliš radostnou skutečnost, anebo použít světovou klasiku. Kdo vybočoval příliš, byl napomenut a potom vyřazen, jako ve všech oblastech života.

Kupodivu vycházelo mnoho knih, které stálo za to číst. Ani přes velké náklady se nedostalo na všechny zájemce. Objevovaly se překlady z celého světa, i když nelze posoudit, nakolik byl výběr reprezentativní.

Sport byl využíván pro propagaci naší společnosti. Proto sportovci startovali i na mezinárodních akcích. Tam bylo žádoucí dosahovat lepších výkonů než sportovci ze západu. Docházelo ke srovnání amatérských sportovců, kteří se sportem neživilí a našich takzvaných amatérů, kteří sice byli formálně zaměstnaní, ve skutečnosti se však věnovali pouze sportu. Pokud jsme začali zaostávat, měly být výsledky vylepšovány dopingem.

Co bylo možno si pořídit za vydělané peníze, hazard, drogy?

Rozdíly mezi platy nebyly velké. Byly však skupiny zaměstnanců, placené nadprůměrně. Především dělníci v hutích, horníci, některé stavební profese se dostaly nad průměr. Vesměs byli lepší dělníci placeni lépe než jejich nadřízení. Z toho vyplývala neúcta k duševní práci a celkové zaostávání celé společnosti. I v zemědělství platy postupně rostly. Na venkově bylo nutno řešit tradiční bydlení, opravy, případně nové stavby rodinných domů šly uskutečnit kombinací příjmů, půjčky a výměnné práce mezi sousedy. Ve svém volnu jeden pomáhal druhému a opačně. Protože náklady na bydlení a stravu byly menší než ve městě, lidé na venkově kupní silou doháněli lidi z města, dokonce je předháněli. Dokladem lepší životní úrovně se stával automobil. Byla to značná investice, pořízení, provoz a opravy nebyly dostupné většině rodin. Většinou ani vozidlo nesloužilo k pravidelné dopravě do zaměstnání, spíše k výletům, rekreaci, zahraniční dovolené apod.

Dlouhodobě stabilní ceny byly standardem, jakékoliv zdražování bylo vnímáno negativně. Pokud už k němu docházelo, byla snaha alespoň něco zlevnit, jako určitá forma kompenzace. Zdražení bylo třeba u brambor z 80 haléřů na dvojnásobek. V té době stálo máslo 10 korun, chleba 4,20; rum a vodka půllitru 50, domácí cigarety 4 koruny, americké 20 korun, pivo kolem dvou korun. Levné bylo i bydlení, nájem nepokrýval náklady a vytvářelo se tak vnitřní zadlužení u bytových domů. Ceny je nutno vztáhnout k platům, celkové možnosti domácností nebyly velké, většinou to bylo z ruky do úst

Příjmově nadprůměrné skupiny obyvatel většinou ze své podstaty nebyly schopny větší příjem uplatnit jinak než v hospodách. Lidé se většinou spokojili s legálními drogami, alkoholem a nikotinem. Mladí adepti závislosti zkoušeli toluen a ředidla, jiné drogy byly obtížně dostupné a konzument byl snadno vyhledáván policií. Drogy ze zahraničí byly drahé, nebyl pro ně odbyt. Spíše jsme se měli stát tranzitní zemí.

Hazard nebyl legální. Organizátoři byli pod hrozbou vězení, proto museli být nadmíru opatrní. Občas se hrály karty, kde se těžko rozlišovalo mezi zábavou za pár halířů a hrou o peníze. Platilo vesměs, kde nebylo žalobce, nebylo soudce.

Stát organizoval dostatek sázkových her, za málo peněz byla občas výhra, bylo možno zbohatnout koupí losu, který vyhrál, a také na výherní vkladní knížku byla občas připsána procentní výhra.

Zahraniční politika

Po válce se Evropa rozdělila. Západní část se spoléhala na USA, východní část na Sovětský svaz. Oběma velkým hráčům šlo o získávání spojenců doslova za každou cenu.

Velmoci nevedly proti sobě otevřenou válku, dokázaly však zneužívat své, někdy jen přechodné spojení, kteří válčili za cizí zájmy. USA vedly nesmyslnou válku ve Vietnamu, naproti tomu Sovětský svaz neslavně válčil v Afghánistánu. Druhá strana podporovala protivníka, v případě Afghánistánu si vyzbrojila nynějšího protivníka. Toto se dělo běžně v asijských i afrických státech. Někdejší spojenci vyzbrojeni jednou stranou, později přešli na stranu původního nepřítele. Situace byla velmi nepřehledná a nebyla ani příliš k užitku. Stranou se drželo Japonsko, pomocí průmyslové špionáže dokázalo dostat ekonomiku na špičku ve světě, ostatním při srovnání s Japonskem ujel vlak. Další velmocí, nejprve početně, později skutečně byla Čína. Původně politický spojenec SSSR šel svou cestou a nepřidal se ke spojencům USA. Tato oblast je tak složitá, že ji nelze jednoduše přiblížit.

Co nebylo moc známo, byla podpora arabských vlád pro jejich protiamerický postoj. Byli u nás cvičeni bojovníci, občas se u nás léčili a skrývali teroristé. Střediskem těchto aktivit byla policejní škola u Brna, možná i další. Podpora Arabům byla naprosto scestná, svědčí o tom další vývoj.

V zemích, které se hlásily k socialismu podle sovětského modelu, panovala shoda, vyplývající z uznání politiky SSSR. Došlo k několika pokusům občanů různých států nesouhlasících s vývojem. Tyto pokusy byly potlačeny, buď silou vlastního státu, či za přispění jiných zemí. Napadají mne protesty po měně v roce 1953 v Československu, velké protesty se konaly v Německu, v roce 1956 počátek občanské války v Maďarsku. Když se situace uklidnila, oficiální místa vysvětlila občanům události po svém a pravdu se lidé nedozvěděli.

Jednou z možností bylo vysílání ze zahraničí v češtině, které financovaly USA- Hlas Ameriky a Svobodná Evropa, německá Deutsche Welle, vysílala Albánie, země s nejasnou politikou. Neposoudím, bylo-li možno získat objektivní informace, byl to spíše boj ideologií.

Po druhé světové válce už se v Evropě nepodařilo změnit rozložení sil. Obě strany měly situaci pod kontrolou a snahy o změnu v Řecku stály životy mnoha lidí. Ani státy se silnou levicovou stranou: Itálie, Francie nezměnily ideologii. Pro pracující v těchto zemích to mělo výhodu, že vlády dokázaly pod tlakem levicových stran zajistit občanům život, o kterém se nám u nás ani nezdálo. Ještě lépe se měli lidé ve skandinávských státech, tam v socialismu žili a my ho jen pořád budovali.

Zvláštního postavení dosáhly národy spojené jedním vůdcem v Jugoslávii. Tito si dokázal na Stalinovi vydobýt takovou míru samostatnosti, že jeho země byla mostem mezi oběma uskupeními. Další vývoj ukázal, čeho jsou lidé v tomto státě schopni a že Stalinovy obavy byly namísto. Varováním byly skutky za druhé světové války.

Co to byly fronty?

Byla to součást každodenního života. Ničeho nebyl dostatek, natož výběr. Proto se lidé řadili před obchody do front, protože to znamenalo, že mají zboží. Jaké, to už bylo jedno. V zelenině česnek či mák, v masně játra nebo kýtu, jinde toaletní papír, kolo, barevnou televizi, mrazničku, automatickou pračku. Tento seznam se měnil, ale nikdy nebyl dostatek. Pro tento charakteristický rys nového společenského řádu i oslavné sousoší diktátora Stalina dostalo lidový název fronta na maso.

Další, co se mi vybaví pod slovem fronta, se spojuje s volbami. Volby byly zajímavé v tom, že ač nebyly povinné, bylo vyžadováno zúčastnit se. Postih nebyl oficiálně žádný, mohlo se však stát, že to bude posouzeno jako nesprávný postoj a dotýčný se třeba vysněné parcely na stavbu garáže nedočká. Když občané přišli k volbám, dostali seznam, kde byli kandidáti takzvané jednotné kandidátky Národní fronty. To bylo seskupení politických a společenských organizací, které byly oficiálně povoleny. Politické strany snad byly jen dvě: Velká Komunistická a malá Socialistická, na Slovensku ještě Strana práce a Strana Slobody. Společenské organizace to byli včelaři, zahrádkáři, motoristé, sportovci a podobně. Volby se prováděly manifestačně, nebylo nutno přemýšlet, jen vhodit papír veřejně do urny. Jít se seznamem za plentu by si netroufnul nikdo, komu záleželo na drobných výhodách. Takový člověk byl na cestě stát se disidentem, většinou nedobrovolným.

Je docela překvapující, že jsou v Evropě státy, např. Belgie, které mají zakotvenou povinnost dostavit se k volbám.

Základní vojenská služba.

Svět byl rozdělen a nebyl to jen boj ideologií, byl to boj na život a smrt. Na zeměkouli se stále někde vraždili lidé a obě strany tyto konflikty podporovaly, pokud je přímo nerozpoutávaly. Vojáci jedné i druhé strany byli v částech rozděleného Německa. Pokusy přiblížit se blíže k USA stály životy tisíců Chilanů, kteří si ve volbách vybrali stranu, kterou Spojené státy nechtěly. Konfliktním místem byla Kuba. Z těchto míst se vojáci jednoho, již neexistujícího státu stáhli, druzí jsou tam dodnes a zatím se nestáhli ani z Japonska. V tomto světě válka velkého rozsahu hrozila. Proto dva ročníky mužů byly v kasárnách, připraveni kdykoliv na rozkaz bojovat. Tito lidé po skončení povinnosti z armády odcházeli a byli čas od času povoláni na cvičení. Armádu tvořili vojáci z povolání. Bylo to zaměstnání s celou řadou

výhod např. platových, dřívější odchod do důchodu, uniforma, stravování, ubytování, bydlení. Byla to cesta pro řadu schopných, jak se bez pomoci rodičů dostat ke vzdělání, také však pro neschopné, kteří dokázali vojákům znepríjemňovat život.

Po zavedení atomových zbraní do výzbroje začal případný konflikt hrozit zničením celého lidstva. Snad proto obě strany utlumily snahy svých generálů o konfrontaci.

Jak se projevovalo technologické zaostávání?

Byla to doba zavádění počítačů. Nové technologie nejprve vyvíjí a používá zbrojní průmysl. Pokud už není třeba utajení, začne nové technologie využívat průmysl. Počítače v začátcích potřebovaly nejméně celé patro budovy. K tomu nový vzdělaný personál. Potom se začalo zkoumat, k čemu lze kapacitu výpočetního střediska využít. Nejjednodušší se zdál výpočet mezd. Tyto před zavedením techniky zvládalo několik účetních na konci měsíce, kdežto nově bylo třeba podklady předávat dříve, aby bylo možno informace přepsat na děrné štítky, či pásky a po zpracování zkontrolovat. Výrobě to nic nepřineslo. Po čase se objevil nový počítač, s menšími nároky na prostory a příkon, postupně se začaly počítače zmenšovat a propojovat do sítí a až potom je bylo možno efektivně využít.

Podobné to bylo s obyčejnou kalkulačkou. Naše výroba zvládla pouze primitivní výrobek na úrovni zběhlého počtáře. V zahraničí nastupovaly vědecké kalkulátory, např. od firmy HP, které se různými cestami dostávaly i k nám. To už byly pomůcky, které dokázaly nahradit do té doby používané tabulky a logaritmická pravítka, kde využití logaritmů zjednodušovalo úmorné výpočty.

Toto zaostávání bylo společné všem oborům. Na pokrok nebylo dostatek prostředků ani odvahy, průmysl přešlapoval na místě, žil z podstaty a proto nebyl problém ušetřit mu poslední ránu v nové době.

Lze srovnat dobu dříve a nyní, je dnes lépe než dřív?

Velkou lidskou touhou je naděje, že další generace se bude mít lépe a jsou ochotni leccos obětovat, v krajním případě i zemřít. Proto lidé žijí i v podmínkách, které by z odstupu považovali za nesnesitelné. Doba minulá vzhledem k dnešku byla velmi sešňěrovaná psanými i nepsanými předpisy. Kdo se dokázal pohybovat v povoleném území, případně měl odvalu na mírné překročení a k tomu měl štěstí, žil docela snesitelně. Povahy nespoutané byly nuceny opustit zemi, jinak mohly skončit ve vězení, spolu s těmi, kteří příkrádali a byli

odhaleni a občas se vzepřel i někdo z přesvědčení a pokud nebyl ochoten ke kolaboraci, mohl přijít o svobodu. Společnost, která vznikla z touhy po lepším světě a staví se tak do lepšího světla, musí alespoň částečně lidem zajistit snesitelné podmínky. To přestane fungovat, pokud nejsou vytvářeny dostatečné zdroje. Potom občané zjistí, že v tom údajně špatném světě se lidé mají ve většině lépe. Proto tak snadno opustili líbivé myšlenky na lepší společnost. Netušili, že vývoj nelze přeskočit a spadnou do poměrů, které vyspělé země překonaly snad před sto lety.